

Rolul politic al Bucureştilor în lupta pentru desăvîrşirea statului unitar român (1891—1895)

Lupta pentru suprematie intre capitala Moldovei si capitala Ţării Româneşti, a fost cîştigată în 1859 de cea din urmă, iar victoria a fost definitivă în 1862. Drumul Bucureştilor a continuat triumfal. Problema alegerii intre două oraşe ce să ar fi revendicat dreptul de a fi centrul vieţii politice a statului, nu s-a mai pus niciodată. Dimpotrivă, capitala României a fost investită cu atribuţii noi, ea fiind socotită for conducător nu numai al statului român ci al întregii naţiuni, deci și al acelei părți ce se afla sub stăpinirea monarhiei austro-ungare. Credinţa s-a întărit după ce România a devenit independentă. A fost formulată succint de redactorul primului cotidian românesc din Transilvania, Ion Slavici, care adoptase ca dictum al „Tribunei” formula: „Soarele romanismului la Bucureşti răsare”.

Ultimul deceniu al vescului al XIX-lea a fost deosebit de fructuos în lupta pentru desăvîrşirea unităţii statale a României. Atribuţia statului român, de a sprijini și conduce activitatea pentru desăvîrşirea unităţii politice, are un teren prielnic de manifestare. Capitala devine implicit centrul ce polarizează energiile și emite totodată mesaje ce se adresează fiilor naţiunii, peste granităile politice.

In primii doi ani un dialog politic se desfăşoară din iniţiativa studenţilor universitari din România care tipăresc la Bucureşti în 1891 „Memoriul privitor la situaţia românilor din Transilvania și Ungaria”, adresându-se publicului universitărilor europene. Cu argumente istorice și demografice, cu exemplificări din situaţia culturală și politică a românilor din monarhie, se demonstrează dreptatea cauzei lor, se ilustrează oprimarea la care sunt supuşi de reprezentanţii statului dualist. Nu lipseşte nici evocarea unui element din peisajul Bucureştilor, statul din faţă universitar, a lui Mihai Viteazul, infăptuitorul, — deși de scurtă durată, — al visului de unire a românilor, și care constituie — se arată în Memoriu — „un îndemn la lupta de apărare a fraților din Transilvania”¹. La „Răspunsul” dat de studenţii maghiari din Cluj² a venit „Replica” studenţilor români de la universităţile din Viena, Graz, Buda-pesta și Cluj, elaborată de Aurel C. Popovici ca lucrare cu caracter ştiinţific, pe baza unui număr impresionant de lucrări de istorie, de geo-

¹ Memoriul studenţilor universitari români privitor la situaţia românilor din Transilvania și Ungaria, Bucureşti, 1891, p. 19.

² G. Moroianu, *Les Justes des roumains transylvains pour la Liberté et l'Opinion européenne*, Paris, 1933, p. 72—74.

grafie, de etnografie, din care selectează judicios argumente în sprijinul aceleiași probleme³. Broșura a apărut în 17.000 exemplare, în limbile română, franceză, germană, engleză și italiană, iar pentru tipărirea ei, Liga Culturală, cu sediul la București, a contribuit cu 40.000 de franci⁴. Toate aceste manifestări pot fi socotite ca un preludiu la mareea acțiune ce se va desfășura după prezentarea la Viena, în mai 1892, a revendicărilor burghezo-democratice a românilor din monarhia dualistă. Delegația de 300 de persoane nu a fost primită de Francisc Iosif iar Memorandumul a fost remis, fără a fi citit, guvernului Ungariei. Populația Bucureștilor nu rămâne impasibilă. În seara zilei de 11 iunie, în sala mare a universității, se ține întrunirea de pregătire a meetingului de protest împotriva asupririi naționale și de solidarizare cu memorandușii. Participă rectorul universității, Alexandru Orăscu, președintele Ligii Culturale Gr. T. Brătianu, membri ai parlamentului: N. Fleva, P. Grădișteanu, Em. P. Porumbaru, C. C. Dobrescu, de asemenea oameni de cultură și știință, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, Nicolae Xenopol și alții. Adunarea proiectată se va ține la 14 iunie 1892 în sala Orfeu. Cu acest prilej a fost formulat în mod deschis idealul desăvârșirii unității politice, de către Gheorghe Panu, senator, șef al Partidului Radical. „Generația de la 48 — spune el — s-a luptat pentru emanciparea a 5 milioane de români, cari suntem noi, dar mai sunt încă 5 milioane care rămân de emancipat și emanciparea lor cade în sarcina d-voastră. Mai mult d-lor, sarcina dumneavoastră poate este mai înaltă, căci pe cind generația trecută a făcut unitatea celor două țări, dumneavoastră, noi cu toții, avem menirea și trebuie să stăruim ca să facem „unitatea întregului neam”⁵. Participanții, între care numeroși studenți, merg apoi în coloană și se adună în piață din fața Universității. În jurul statuii lui Mihai Viteazul. Poartă cocarde tricolore și flori. „Răsunetul” lui Andrei Mureșanu și „Hora Unirii” insuflăesc întreaga asistență⁶. Se distribuie și se răspindește mai departe în țară și ajunge clandestin și în Transilvania, ziarul ocasional „Turda”, „ziar al neamului românesc” cum se precizează în subtitlu⁷. Titlul, de asemenea articolul de fond: Turda 1601—1892, asociat trecutul cu prezentul, Turda, orașul de reședință al președintelui Partidului Național Român, fiind și locul ce adăpostea în apropierea sa mormântul lui Mihai Viteazul. Purtând amintirea acestei demonstrații, un grup de studenți din București va pleca la scurtă vreme pentru a participa la Congresul păcii de la Berna. El aveau misiunea să se declare solidari cu lupta românilor transilvăneni.

³ *Cheiștina română în Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1892.

⁴ Az 1906 évi május-hó 19-ére kirendelt Országgyűlés kezességhirdetések naplójáról (*Jurnalul Adunării Deputaților convocată pentru 19 mai 1906*), (în continuare *Képv-Napló*), VI, p. 154—156 (discursul lui Bethlen Gábor).

⁵ Luptă, IX, nr. 1734 din 16 iunie 1892.

⁶ Tribuna, IX, nr. 138 din 17/29 iunie 1892, p. 543 și nr. 137 din 18/30 iunie 1892, p. 546; vezi și C. Bacalbașa, *București de cădăstă (1885—1900)*, II, București, 1928, p. 144—145.

⁷ Turda, număr unic din 14/26 iunie 1892. A fost tipărit în 26.500 exemplare, cf. N. Hodos, Al. Sadic-Ionescu, *Publicațiile periodice românești*, București, 1913, p. 750. Vezi și Tribuna, IX, nr. 137 din 18/30 iunie 1892 și *Gazeta Transilvaniei*, LV, nr. 105 din 13/25 mai 1890.

Pentru întocmirea Memoriului ce trebuia citit de delegatul român, se solicitase și se primește ajutorul lui Take Ionescu, ministru al Cultelor și instrucțiunii publice cunosător competent al problemei. Cheltulele de participare au fost acoperite de guvern⁸ dar fără a se face publicitate. Capitala își exercită astfel rolul politic prin promptitudinea cu care se manifestă alături de lupta fraților de dincolo de Carpați și prin străduința de a ridica problema în fața opiniei publice și a oamenilor de stat din Europa. Ea îndeplinește aceeași misiune și ca gazdă a reprezentanților vieții politice și culturale românești din monarhie. Aceștia vin să schimbe păreri sau să se consulte cu personalitățile cu rol conducător în statul independent. La începutul lunii iulie 1892, Vasile Lucaciu rămîne la București trei zile, fiind sărbătorit ca un adevărat erou național⁹. În luna noiembrie 1892 sosesc la București, președintele, referentul și secretarul general ai Partidului Național din Transilvania: Ioan Ratiu, Iuliu Coroian și Vasile Lucaciu. Se întlnesc cu membri ai Ligii Culturale: Grigore Brătianu, Petre Grădișteanu, Ionaș Grădișteanu, C. C. Arion, C.C. Dobrescu, C.C. Dissescu, cu reprezentanți ai Comitetului Național Studențesc¹⁰. La banchetul de 130 de tacâmuri dat de Gh. Vernescu în cîstea memorandistilor, Ionaș Grădișteanu vorbește de misiunea istorică a statului independent de a reuni în jurul său partea naționii ce se află sub stăpinire străină¹¹.

Anul 1893 pună în fața luptei de eliberare și unire a românilor din moșnia habsburgică probleme noi. Întenția reprezentanților statului dualist de a reprima încercările de rezistență, devine evidentă prin chemarea în fața justiției intii a lui Eugen Brote acuzat pentru tipărire și răspândirea Memorandumului. La 13 mai 1893 se deschide apoi acțiunea judecătară împotriva întregului Comitet și a altor fruntași politici români¹². Lovitura trebuie parată prin demonstrarea caracterului de masă al misiunii memorandiste. În luna mai și iunie 1893 se desfășoară în Transilvania o activitate febrilă în vederea convocării conferinței extraordinare a Partidului Național Român. Succesul a fost desăvîrșit. În zilele de 23—24 iulie, la Sibiu, Memorandumul a fost recunoscut ca fiind nu al unui grup sau partid ci al întregii națiuni române din monarhie¹³. Activitatea este urmărită pas cu pas din România. Au loc manifestări în numeroase orașe — pe primul loc situindu-se București — la început împotriva încercărilor repetitive ale oficialității din Austro-Ungaria de a zădărni intrunirea conferinței de la Sibiu. Între acestea deosebit de puternice au fost demonstrațiile organizate în ziua de 14 iunie 1893 la București și Iași¹⁴. După deschiderea conferinței sensul manifestărilor

⁸ A. M. Eliescu, Take Ionescu. Conferință susținută la Ateneul Român, București, 1929 : C. Bacalbașa, op. cit., p. 180.

⁹ Luptă din 5 iulie 1892 apud V. Netea, Istoria Memorandumului românilor din Transilvania și Banat, București, 1947, p. 209.

¹⁰ Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (în continuare BARSR), grh. I. Bîsina, III, ms. 6.

¹¹ I. Rusu-Abrudeanu, Păcatele Ardealului față de sufletul vechiului regat, București /L.a./, p. 106.

¹² V. Netea, op. cit., p. 216—217.

¹³ V. Vega, Conferință extraordinară a Partidului Național Român din Transilvania (23—24 iunie 1893), în Acta Musei Napocensis, V, 1968, p. 604.

¹⁴ Gazeta Transilvaniei, LVI, nr. 133 din 18/30 iunie 1893 ; România din 1/13 iunie 1893, cf. Tribuna, X, nr. 121 din 3/15 iunie 1893, p. 481.

a fost de aderare. Se trimit numeroase telegramme și scrisori, se publică în coloanele ziarelor articole de încurajare și de angajare în luptă pentru împlinirea idealului de eliberare și unire. Din București se expediază la Sibiu adrese de salut purtând un număr atât de mare de semnături încit „Tribuna” își propune să le publice treptat, socotind că pentru a le înfățișa pe toate odată, nu ar ajunge un număr al ziarului chiar dacă ar fi consacrat în întregime acestui scop¹⁵. În duminica următoare conferinței, solemnitatea predării steagurilor la Predeal a urmărit nou manifestație. Delegația bucureșteană se întoarce în capitală cu steagul albastru primit de la Sibiu, în timp ce steagul roșu este dus la Iași iar cel galben rămâne în Transilvania¹⁶. Conform programului anunțat în presă, primirea delegației s-a făcut în Gara de Nord de către studenți și membri ai Ligii Culturale¹⁷. Posibilitățile studentilor din București, de acțiune organizată, se întăresc prin întemeierea în 1893 a societății „Unirea”, al cărei scop este exprimat în titlul ei „deslușit și luminos” cum declară în cuvintarea sa profesorul universitar V. A. Urechia¹⁸, invitat la solemnitatea inaugurării organizației.

Capitala României trăiește prin insuflețirea populației sale, prin participarea generoasă a acesteia pentru împlinirea unor idealuri înalte. Imaginea Bucureștilor în acțiune apare virtual în cele mai îndepărtate culturi ale țării. Numărul mare al tipografiilor existente în București¹⁹, în condiții în care sistemul de transporturi, comunicații și telecomunicații era în plină dezvoltare, permite difuzarea promptă a știrilor care iradiau din Capitală adresindu-se întregii națiuni. Sub impulsul mișcării de eliberare și unire apar la București, în anul 1893, „Iridenta Română” periodic ce-și propune să pregătească opinia publică pentru ziua „cumpănirii revendicărilor legitime ale popoarelor”, zi ce se apropie inexorabil²⁰, și ziarul „Corespondența Română” sub îngrijirea lui Ion Slavici. În articolul redațional al periodicanului „Corespondența Română” se expune programul publicației: să insuflă entuziasm în susținerea cauzei comune a românilor din toate ținuturile românești, dar cu sobrietate, „fără a agita ura govină”²¹. În același an se tipăresc la București lucrările lui Aurel C. Popovici²² și a lui Eugen Broto²³ ilustrând cu date concluzante politica de asuprare socială și națională ce se exercită asupra românilor din statul dualist. Ziarele ocasionale „Turda” din 1892 și „Golgota” în 1894²⁴, la care se adaugă inserările în paginile numeroaselor ziare și reviste contemporane, întregesc sirul

¹⁵ Tribuna, X, nr. 146 din 3/15 iulie 1893, p. 376.

¹⁶ Ibidem, numerele 160, 161, 162 din 22, 23 și 24 iulie 1893, p. 638, p. 641, p. 646.

¹⁷ Ibidem, nr. 181 din 17/29 aug. 1893, p. 722.

¹⁸ BARSR, fond V. A. Urechia, V, ms. 19.

¹⁹ În anul 1898 se aflau la București 41 de tipografi, cf. Elisabeta Anghelovici, Tipografi și tipografi în București la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, în Măiestrie de istorie și muzeografie. Muzeul de istorie al orașului București (în continuare MIM), IV, 1998, p. 419.

²⁰ Iridenta Română, din 14 nov. 1893.

²¹ cf. Tribuna X, nr. 257 din 19 nov./1 dec. 1893, p. 1028.

²² A. C. Popovici, Principiul de naționalitate, București 1894; Idem, Chestiunea de naționalitate și modurile soluțiunii sale în Ungaria, București, 1895.

²³ S. Broto, Un memoriu politic. — Chestiunea română în Transilvania și Ungaria, București 1895.

²⁴ Vezi notele 7 și 37.

mijloacelor de propagandă ce pornind din București mobilizează masele în jurul aceleiași acțiuni.

Toate aceste activități au contribuit la potențarea conștiinței naționale a românilor din statul independent și din monarhia habsburgică. Hotărîrea oficialității din Austro-Ungaria de a face din procesul ce se pregătea o demonstrație despre puterea represivă a statului dualist, a rămas totuși neclintită. În aceste condiții rolul politic al Capitalei crește prin solicitări cu un conținut nou. În luna noiembrie 1893 Ioan Rațiu vine din nou la București unde ia legătura cu cel doi membru al Comitetului ce se aflau aici : A.C. Popovici refugiat în urma condamnării în procesul „Replicei” la 4 ani închisoare și 500 florini amendă și Eugen Brote căruia conducea Partidul și dăduse aprobarea, în septembrie 1893, de a rămâne temporar în România²⁵. El se intindește apoi cu șefii celor două partide de guvernămînt : conservator și național-liberal. Consultările au acum ca obiect atitudinea ce trebuia adoptată în fața acțiunii judiciare ce se infințase memorandștilor. Membri guvernului conservator : Lascăr Catargi, P. P. Carp, Take Ionescu, de asemenea primarul Capitalei Nicolae Filipescu emit părerea — pentru a se apăra de inerentele complicații în raporturile cu monarhia habsburgică sau pentru că era singura soluție cu caracter realist — ca memorandștili să se prezinte la proces²⁶. Cu D. A. Sturdza, Ioan Rațiu avea legături încă din anul 1885, prin intermediu lui Ioan Bianu și Ion Slavici. Opinia lui D. A. Sturdza în problema ridicată de Rațiu va fi exprimată hotărît în anul 1894, după pronunțarea sentinței de condamnare. Trimis prin Barbu Ștefănescu-Delavrancea o scrisoare Președintelui Partidului Național Român, la Sibiu, el susține că membri conducători ai Partidului nu trebuie să se supună pedepsei și că e indicat ca ei să transfere în România centrul activității lor²⁷. Între timp, relațiile între fruntașii politici rămași în Austro-Ungaria și cei refugiați în România continuă iar punctul principal de intersecție este la București. În luna decembrie 1893 vine aici Teodor Mihail pentru a se întâlni cu Eugen Brote și cu alții „deoarece am multe de a vă comunica și de a vă cere deslușiri în multe lucruri”, arătă el în scrisoarea expediată din Dej la 5 decembrie (str.)²⁸. În anul următor Ion Rusu Șirianul — redactorul „Tribunei”, sosete la București pentru a se consulta cu Eugen Brote²⁹. Legătura se menține și cu guvernul României. La începutul anului 1893 Ioan Rațiu trimite la București, cu misiune specială, pe Vasile Mangra. Acesta va fi primit în audiенță, dar cu cea mai mare discreție, de ministrul de externe Alexandru Lahovary³⁰.

Schimbul de păreri este asiduu în acești ani. Legătura se menține însă echilibrată, peste cumpăna Carpașilor. Mișcarea național-politică de eliberare și unire trebuia să se dezvolte concomitent, în Transilvania și în România. Ilustrează în mod concluziv această concepție, faptul că

²⁵ Biblioteca Centrală de Stat a Republicii Socialiste România (în continuare BCSR SR), ms. 4205 (scrisoarea din dim 30 oct. 1893 a lui Rațiu către Brote).

²⁶ Slavici, „Tribuna” și tribunăști, București, 1896, p. 48—49.

²⁷ Tribuna, XV, nr. 255 din 21 nov./3 dec. 1898, p. 1022.

²⁸ BCSR SR, ms. 4191 (scrisoarea lui T. Mihail către (?) Popescu).

²⁹ Ibidem, ms. 4066 (scrisoarea din 9 oct. 1894 a lui Gh. Bogdan-Duică către Brote).

³⁰ Ibidem, ms. 4023 (scrisoarea din 5 febr. 1894 a lui Vasile Mangra către Brote).

propunerea făcută Comitetului Național Român din Transilvania de către D. A. Sturdza, în anul 1894, de a trece în România, a fost respinsă cu demnitate de Ioan Rațiu și apoi combătută cu vehemență de numeroși oameni politici din țară. În relația: români din monarhia habsburgică — români din statul independent, se rezerva primilor cuvintul hotăritor în lupta pentru desăvîrșirea unității polițice. La solicitările lansate din Transilvania, trebuia să vină ca un răspuns prompt, solidarizarea din România. Masele populare au înțeles această realitate. Strâină de calculele în care un element important îl constituia dorința de putere, ele se manifestă de o parte și de alta a arcului carpatice în forme adecvate condițiilor specifice, dar concomitent și unitar.

Possibilitatea manifestării viguroase i-a fost asigurată capitalei României prin calitatea sa de incintă a unor importante instituții de știință și cultură: Universitatea, Academia Română, Liga Culturală³¹. Cu o pondere deosebită a intervenit și împrejurarea că București era locul de adunare a Corpuri Legiuitoare. Mișcarea populară de solidarizare cu lupta românilor din monarchie a influențat și pe membrii parlamentului. În Camera deputaților situată pe Dealul Mitropoliei, în Senatul ce șiinea ședințele în clădirea universității, se discută aspectele multilaterale și complexe ale „cheltuielii transilvane”. Parlamentul devine o tribună de la care deputați și senatori, din opoziție dar și din majoritate, dezaprobață oprimarea națională și și exprimă sentimentele frățești față de români din Transilvania. În anii 1892—1895, numărul intervențiilor — cuprinzând aici și răspunsurile de pe banca ministerială — a fost de 52. Au participat 29 de persoane, profesori, avocați, ziariști, moșieri, bancheri, industriași. Multă din acestea fuseseră miniștri sau vor exercita în viitor această demnitate³². Se contura astfel atitudinea unor personalități burgheze cu rol important în politica internă și externă a țării. Discuțiile în parlament ating situația invățământului și culturii românilor din monarhia habsburgică, arată linia de conduită față de români imigranți din Austro-Ungaria, apreciază politica externă a statului român în lumina idealului de viitor al unirii. Desigur, între oratori unii au urmărit scopuri politicianiste sau de popularitate. În totalitatea lor însă manifestările în parlamentul României au semnalat opiniei publice europene existența unei probleme acute în statul vecin, și au relevat totodată că statul român este interesat de modul în care ea evoluază.

Aciunea memorandistă a înscris punctul său cel mai înalt în anii 1892—1894. Cu sentința aspră de condamnare începe refluxul. București continuă să fie incintă de luptă politică. Pentru ziua de 24 aprilie/6 mai 1894 — ajurnal începerii procesului memorandist — se proiectează o mare intrunire menită să exercite presiune asupra Curții cu jurați de la Cluj³³. Invitând pe Dimitrie Butulescu — competent

³¹ V. Curticapeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unire din 1918*, Ed. științifică, București, 1968, p. 209—242.

³² Referitor la această, vedi articolul nostru: *Suspinderii problemei transilvane în parlamentul României (1892—1895)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Cluj, seria Istoria, fasc. 1/1971.

³³ C. Bacalbașa, op. cit., p. 166.

organizator al unor expoziții industriale —, V. A. Urechia, președintele Ligii Culturale și, exprimă increderea că Butculescu „va lăua toate dispozițiile pentru ca toate societățile cooperative să ia parte la manifestație”. Pe invitație, nota autografa a lui Butculescu consemnează: „Am pus toate silințele mele ca să fiu la înălțimea stâruiunțelor amicului meu și admirabilului patriot V. A. Urechia”³⁴. Străduința ambilor membri ai Ligii Culturale este meritorie, denotând preocuparea de a lărgi baza socială a participanților la acțiunile de solidarizare cu lupta progresistă a românilor transcarpatini, într-un timp cînd București concentra în întreprinderile industriale și ateliere 4100 de muncitori și peste 25.000 de meșteșugari și mici-meseriași³⁵. Revista „Familia” din Oradea anunță de asemenea adunarea proiectată în capitala României pentru Dumineca Tomii, menționind și numele oratorilor: Ionel Grădișteanu, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, studentul S. Dumitrescu-Iași, și alții³⁶. Comitetul național al studenților bucureșteni contribuie intens la mobilizare. Un Apel către cetățenii Capitalei, afișat de studenți în ajunul adunării, chemă locuitorii să participe la manifestație pentru a trimite „incurajările lor, fraților prizonieri și năpăstuiți”. Cu cîteva zile înainte, la 19 aprilie 1894, avuseseră loc adunării în principalele centre administrative din țară. Cu acest prilej au fost desemnați reprezentanții provinciali și astfel la adunarea ce are loc la București la 24 aprilie/6 mai 1894, participă delegați din 33 localități din România. Mitingul ce se desfășoară în sala Băilor Eforiei este împunător prin participarea unor delegați muncitori, țărani, intelectuali, elemente ale burgheziei și ale micii burghezii, recruatați de pe o arie geografică ce cuprinde întreg statul român. Activitatea de agitație și propagandă a fost intensificată prin răspândirea cu acest prilej a ziarului-manifest intitulat simbolic „Golgota” — organ al durerii poporului român. În cele opt pagini ale foii se face o icoană cuprinzătoare a luptei politice a românilor de peste munți, se expun telurile burghezo-democratice pe care ei le urmăresc, se dă numele celor chemați în fața justiției. Cadrul, în care avea să se desfășoare procesul este concretizat prin date, asupra comitatului și orașului Cluj și pentru o cît mai strinsă apropiere, se prezintă și o schiță a sălii Reduta unde avea să se desfășoare procesul. Rubrica „Informații”, cuprinzind știri cu privire la posibilitățile de circulație și de cazare și de asemenea informații referitor la serviciul telegraf-telefon al orașului Cluj, denotă preocuparea conducătorilor Ligii Culturale — sub suspiciile căreia a apărut ziarul — de a asigura participarea la proces a unui număr cît mai mare de cetățeni din România. „Golgota” a apărut într-un tiraj de 20.000 exemplare³⁷, din care o parte au ajuns

³⁴ BCSRSR, nr. 3097.

³⁵ Istoria orașului București, vol. I, sub red. Florian Georgeescu, București, 1965, p. 337. Numărul meșteșugărilor și mic-meseriașilor a fost obținut prin totalizarea datelor din Anuarul statistic al orașului București pe anii 1898—1899, București, 1901. Vezi și St. Ionescu, Considerații privind dezvoltarea industrială a orașului București în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în MIM, V, 1967, p. 106.

³⁶ Familia, XXX, nr. 16 din 17/29 apr. 1894, p. 192.

³⁷ Golgota — număr unic, 1894.

³⁸ Cf. Dreptatea, nr. 92 din 23 aprilie/7 mai 1894.

la Cluj prin I. Lupulescu, N. Brinzeu și Corneliu Axente, exponenți ai Ligii Culturale, veniți pentru a participa la procesul Memorandist³⁹. Conținutul ziarului a fost cunoscut în Austro-Ungaria nu numai direct ci și prin intermediul presei românești de aici. Revista „Familia” li face o amplă prezentare și reproduce poezia ocasională a lui Alexandru Vlahuță: *Eroilor — martiri ce se încheie cu profetizarea: „Lăsați închizitorii să-și facă datoria/ Vedea-veti scris pe ziduri cu slove de lumenă! In temnițele voastre: Trăiască România!”*⁴⁰.

Activitatea a continuat fără intrerupere, adiționind noi acțiuni în analele politice ale Bucureștilor. Atenția opiniei publice europene se concentrează asupra orașului socotit de acum capitala virtuală a tuturor românilor. La sediul Ligii Culturale sosesc telegramme de îmbărbătare. Din corespondență primită, V. A. Urechia, președintele Ligii, publică în 1894 sub titlu *Voci Latine*, un număr de 147 telegramme, scrisori, poezii, discursuri și articole semnate de oameni politici, profesori universitari, scriitori, ziariști de renume european, din Franța, Italia, Belgia, Elveția⁴¹. La 3-4 iunie 1894, se desfășoară la București un mare miting de protest împotriva asprăi sentințe de condamnare. Manifestul apel ce apare cu această ocazie, semnat de 423.837 de persoane, arată că pentru români din statul independent și pentru cei din Transilvania, cauza națională este aceeași „una singură”⁴² cum se precizează în apel. Manifestările contribuiau la împlinirea unei legități obiective: desăvîrșirea unității statului național. Încercările de a o frina sau de a o impiedica se transformau în tot atâtia stimulenți. Georges Clemenceau, redactor al ziarului „La justice”, descifrează caracterul necesar și logic al aspirațiilor de unire a românilor din Austro-Ungaria și România. Vorbind, într-un articol publicat la 12 mai 1894, despre cel 15.000 de tărani români săsiți la Cluj pentru a aclama pe acuzați, el socotește zadarnice orice încercări de împotrivire în fața acestor manifestări de masă. „Cum ar putea să se pună stăvila privirilor îndreptate spre București”⁴³ întrebă el. Bucureștii simbolizează în viziunea contemporanilor punctul de intersecție al aspirațiilor progresiste ale națiunii. În parlamentul Ungariei se semnalează această imprejurare, arătându-se reprobativ, că tineretul educat în școlile românilor din monarhie, socotește că interesele lui sunt peste granită, că „Mecca și Roma lui este afară, în București”⁴⁴. În același timp membrii națiunii române fie-

³⁹ V. Nețea, op. cit., p. 365. Despre interzicerea lui în Austro-Ungaria vezi *Gazeta Transilvaniei*, nr. 104 din 12/24 mai 1894.

⁴⁰ *Familia*, XXX, nr. 18 din 1/13 mai 1894, p. 212.

⁴¹ V. A. Urechia, *Voci Latine*, București, 1894.

⁴² *An das Forum Europas. Aufruf des am 4. Juni 1894 zu Bukarest abgehaltenen National-Meeting's der Bürger des Kge. Rumäniens in Angelegenheit der rumänischen Frage in Ungarn und Siebenbürgen*, Bukarest, 1894, apud St. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia*, Cluj, 1963, p. 194. Vezi și *Familia*, XXX, nr. 37 din 11/23 sept. 1894, p. 442.

⁴³ Cf. G. Moroianu, op. cit., p. 132.

⁴⁴ *Képu. Napló*, XX, Budapest, 1894, p. 432 (discursul deputatului Pázmány Dániel).

din vechea Românie, fie din Austro-Ungaria argumentează necesitatea permanentei înălțări a statului român îndepărând și a datoriei sale de a apăra „interesele naționale românești”⁴⁶.

După intrarea condamnatilor în temnițele de la Văt și Seghedin, noi forme mențin lantul manifestărilor de solidarizare. De Anul Nou 1895, se transmit din București la Seghedin 315 telegramme, lui Vasile Lucaciu⁴⁷, cel mai aspru condamnat în procesul memorandist. Numerosi vizitatori sosesc la Văt și la Seghedin. Pînă la 29 aprilie 1895 cînd s-a înălpit regimul de închisoare, intermității au fost vizitati la Văt de 241 de persoane din Transilvania și din România. Pe „Albumul” deschis la Văt, au semnat Henrieta Sihleanu, Ștefan Sihleanu și S. Perlejeanu, vizitatori din București.⁴⁸

Una din formele solidarizărilor din România, acordarea sprijinului material, practicată și înainte, se accentuează în anii 1894–1895. Ajutoarele îndreptate mai ales pentru susținerea instituțiilor de cultură și a învățămîntului românilor din Transilvania, se diversifică acum, înscriind obiective cu conținut politic: în sprijinul presei, al propagandei prin manifestații publice, pentru călătorile fruntașilor români transilvăneni la București, pentru susținerea apărării în procesele politice sau pentru rezistență în timpul îspășirii verdictelor de condamnare. În perioada înăcarii memorandiste toate aceste solicitări au fost deschise acut. Ajutorul trimis din România numai prin Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice au fost de 723.000 lei, din care pentru diferite publicații, ziaruri și asociații 35.000⁴⁹ lei. Titularul ministerului, Take Ionescu, va achizitiona de la editarea de lucrări sau de manuale, serveau de fapt unor scopuri precizări revelatoare, arătînd că de multe ori sumele ce figurau sub titlu ca: editarea de lucrări sau de manuale, serveau de fapt unor scopuri politice sau cultural-naționale ale românilor de sub stăpînire străină.⁵⁰ În toamna anului 1893 se expediază din fondurile Ligii Culturale, la Zürich, 500 lei pentru a-i ajuta să vină la București pe Brote și Popovici, care se refugiaseră acolo și. Pentru a spori fondurile Ligii prin venitul unor sebenari sau colecte, se constituie, în primele luni ale anului 1894 o societate din inițiativa unui grup de tineri bucureșteni. Președintele Ligii trimite asociației salutul: „Trăiască fata cu simțire românească!”. Cu posibilități largi de propagandă în rîndurile maselor populare, se inscrie hotărîrea de a aranja la București, la sfîrșitul anului 1894 o loterie în favorul familiilor condamnatilor în procesul Me-

⁴⁶ Take Ionescu, *La politique étrangère de la Roumanie*, București, 1891, p. 10.

⁴⁷ Tribuna, X, nr. 226 din 13/25 oct. 1893, p. 988, tutcolul: Guvernul român și chestiunea națională.

⁴⁸ C. Isocârlburg, op. cit., p. 173; I. Juga, Vasile Lucaciu, Acte, documente, procesat, I.I., f.n./ p. 230.

⁴⁹ E. Hulică, Administrație îei Răbila Pastila, în „Transilvania”, nr. 4–5/1944, p. 281.

⁵⁰ A. Bunea, Parlamentul Românesc în sprîjuinul îndepărterii românilor din Transilvania (1893–1899), în Studia Unirii, Babes-Bolyai, Cluj, se. Hist., fasc. 2/1970, p. 73–90.

⁵¹ R. Seisianu, Take Ionescu — visata și opera sa, București, 1939, p. 99.

⁵² I. Savici, Structuri politice la români din Ungaria, București, 1911, p. 44.

⁵³ Familia, XXX, nr. 15 din 10/32 iunie 1894, p. 180.

morandist⁵². Participă în mod solidar locuitorii României dar și români din monarhia habsburgică. Fiind acuzați că au colectat obiecte „pentru loteria din București”, vor fi urmăriți pe cale administrativă mai mulți locuitori din părțile năsăudene: din Ilva-Mare, din Maier, din Singoriugiu-Românesc și din Rodna Veche, de asemenea două femei din Sighișoara, preotul Ioan Dobrescu din Corbu — lingă Tulgheș — împreună cu soția, două femei din Argeș și una din Roșia Montană⁵³. Fruntașilor ardeleni le-au fost acordate, în urma străduințelor depuse, numeroase subvenții „pentru a putea continua lupta”, cum arată un contemporan⁵⁴. Manifestările politice din România au avut un îndreptar puternic dat de mișcarea socialistă. Adeziunea este completă în ce privește adunările populare de sprijinire a luptei progresiste a românilor din monarhia habsburgică. Se preconizează însă o apreciere diferențiată subliniindu-se demarcația între masa muncitoare a poporului maghiar și clasele exploatațoare. Pentru exemplificare se aduc chiar mărturiile Dr.-ului Lucaciu care a spus că români din statul dualist nu au dușmanie contra poporului maghiar, ci „contra claselor domnitore“⁵⁵. Aceleași jaloane le preconizează și socialistul român Al. G. Radovici în articolul „Iredenta Română“. După ce apreciază manifestația din iunie 1894 din București pentru caracterul „energetic dar pașnic“ semnatarul urează „îzbîndă bună“ adunării ce urmă să se desfășoare la Ploiești cu același scop de exprimare a sentimentelor de îmbărbătare, dar apeleză la judecata initistorilor cerind în numele tuturor „să ne cruce de plaga șovinismului“⁵⁶. Se relevă astfel conținutul progresist al luptei de eliberare și unire a Transilvaniei și se cere a fi evitate manifestările ce ar fi purtat amprenta negativă a naționalismului burghez.

București, centrul vieții economice, politice, administrative și culturale a României a exercitat o puternică atracție și a constituit un punct de sprijin pentru românilor subjugăți monarhiei habsburgice. Prin agitația și propaganda căreia i-a pus la dispoziție numeroase resurse, prin posibilitățile de întîlnire a fruntașilor ardeleni cu personalități ale vieții publice și de stat din România, prin solidarizarea exprimată în adunări populare și în incinta parlamentului, prin substanțialele ajutoare materiale pe care le-a acordat, capitala României a jucat un important rol politic în lupta de eliberare și unire a Transilvaniei. Românilii din monarhia Austro-Ungară au văzut în statul independent de la graniță, și implicit în capitala lui, chezașia rezultatului victorios al luptei. În vizită la București și privind în primăvara anului 1894 panorama ce se desehide din Dealul Mitropoliei, Iosif Vulcan, redactorul revistei „Familia“ din Oradea, trece cu gândul dincolo de orizont, scrutind cu ochii mintii viitorul. „O vedere minunată asupra nesfîrșitului oraș București — scrie el — cu multele sale edificii impozante și cu bisericile-l mici și mari... Vedeam că e plin de viață, că are viitor. Eram inspirat de increderea în vitalitatea elementului românesc“⁵⁷.

⁵² Ibidem, nr. 44 din 30 oct./11 nov. 1893, p. 526; nr. 30 din 11/23 dec. 1894, p. 600; nr. 51 din 18/30 dec. 1894, p. 610.

⁵³ BARSR, arh. D. A. Sturdza, X, Acte 75.

⁵⁴ C. Bacalbașa, op. cit., p. 147.

⁵⁵ *Buenimentul Literar*, I, nr. 24 din 30 mai 1894, p. 1.

⁵⁶ *Democrația socialistă*, I, nr. 25 din 21 iunie 1892.

⁵⁷ *Familia*, XXX, nr. 16 din 17/29 aprilie 1894, p. 187.

Le rôle politique de Bucarest dans la lutte pour l'achevement de l'état unitaire roumain (1891—1895)

RÉSUMÉ

L'auteur considère que pendant les derniers dix ans du XIX-ème siècle on a obtenu des grands résultats dans la voie de la réalisation complète de l'unité d'état de Roumanie, la ville de Bucarest étant considérée après 1892 la Capitale de toute la nation roumaine.

On remarque l'attitude patriotique de l'ensemble des étudiants roumains par le „Mémoire de 1891 concernant la situation des roumains de Transylvanie et de Hongrie”, imprimé à Bucarest et la „Réplique” donnée à la „réponse des étudiants hongrois de Cluj”.

Les aspirations des roumains transylvains reflétés dans le mémoandum de 1892 et la lutte pour la défense des mémorandistes ont été soutenues par de nombreuses manifestations en Roumanie. A Bucarest et à Jassy, en Roumanie, ont lieu des meetings de solidarité, on fonde la société „Unires”, de nouvelles publications périodiques apparaissent.

L'appui matériel de Roumanie est accentué entre 1894 et 1895 pour soutenir les institutions de culture et l'enseignement des roumains de Transylvanie ou même l'appui de la presse et des voyages des notables transylvains à Bucarest pour soutenir la défense dans les procès politiques. Un rôle important dans la lutte nationale a joué le mouvement socialiste qui militait en même temps pour des actions énergiques, mais pas chauvines.